

LIETUVOS
NACIONALINĖ
M. MAČYLO
BIBLIOTEKA

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1985
SAUSIO MĖN. 12 d. / JANUARY 12, 1985
PART TWO - Nr. 8(2)

mpkslas menas literatūra

Šiame numeryje:

- „Socialistinių“ enciklopedijų tiesos ginklas.
- 200 metų karai tarp lietuvių ir kryžiuočių Vydūno žvilgsniu.
- Kazio Borutos gimimo ir mirties sukaktys.
- Naujos knygos.
- Nuomonės ir pastabos.
- Apie gėlę, kuri ir naktį žydi.
- Balio Augino eilėraščiai.
- Parodos New Yorke: Elenos Urbaitytės skulptūra ir Kęstučio Zapkaus tapyba.
- Chicagos teatruose.

Kertinė Parastė „Socialistinių“ enciklopedijų tiesos ginklas

Praeity metų lapkričio mėnesį Lietuvos komunistų partijos centro komiteto žurnalo *Komunistas* įprastinė skiltelė „Ištikimi partijos kovotojai“ skiriama Juliaus Daubaras šimtosios gimimo metinėms. Julius Daubaras buvo Lietuvos komunistų partijos narys. Jo biografija įvairiais atžvilgiais tokia, kad kiekvienas komunistas galėtų didžiuliu. Gimęs ir augęs dvaro berno šeimoje, Daubaras ganė žąsis, piemenavo, vėliau kaip pusbernis ir bernas nuo aušros ligi suteamos liejo prakaitą svetimiams tarnaudamas. Jis dalyvavo 1905 m. revoliucijoje, caro policijos iškomas pabėgo į Ameriką, tenai įsijungė į komunistų partiją, 1922 m. sugrįžo į Lietuvą, buvo valdžios suimtas ir įkalintas. Po trejų kalėjimo metų paleistas. Kai įvyko 1926 m. perversmas, Julius Daubaras pabėgo į Latviją, po kelių mėnesių pasiekė komunistų meką – Maskvą. Galima manyti, kad tarybinėje tėvynėje Daubaras buvo toks laimingas, kaip yra pasakų karalaitės, ištekėjusios už mylimojo. Dabar šis darbo žmonių draugas, ištikimas internacionalistas galėjo ramiai atsidėti komunizmo statybai. Juk Sovietų Sąjungoje darbininkų neišnaudoja nei kapitalistai, nei dvarininkai, ir policija jų neuja. Tačiau *Komuniste* mažai rašoma, ką Julius Daubaras veikė Sovietų Sąjungoje. Pasitenkinama šiais lakoniškais žodžiais: „Visas jo gyvenimas buvo pašvęstas kovai už darbo žmonių teises, ypač už Lietuvos darbo žmones. Mirė J. Daubaras 1943 m.“. Mirties data įtartina. Patikrinus *Mažąją lietuviškąją tarybinę enciklopediją*, paaiškėja, kad jis žuvo Kolumboje, tai yra, koncentracijos stovykloje. Enciklopedijoje dar pažymėta, kad 1937 m. asmenybės kulto sąlygomis neteisėtai represuotas, 1956 m. reabilituotas. Kitaip tariant, ne lenkai ar caro dvarininkai, ne Nepriklausomybės metų bėgėlis ar „krivinojo“ Smetonos valdžia, bet tarybinis

saugumas pavyzdinę komunistų Daubarą numarino. Kolima – tai ne Kauno kalėjimas, kur kiti laimingesni Daubaros vienminčiai galėjo skaityti knygas iki valios. Daubaras iki mirties Tolimųjų Rytų speigratyje turėjo dvyliką valandų per dieną kaip šių laikų vergas dirbti kasyklose ar miškuose kirsti. Tame pačiame *Komunisto* numeryje vyriausiosios enciklopedijų redakcijos vyriausiasis redaktorius Zinkus didžiuliu paskutiniu, tai yra, dvyliktojo, didžiosios enciklopedijos tomo pasirodymu. Jis gana arogantiškai tvirtina, kad Nepriklausomybės metais pradėtoji enciklopedija buvusi eklektinė, nes jos leidime dalyvavo ir reaktiniai klerikalai, ir antifasistiniai pažiūrų žmonės. Tokios nelaimės dabar išvengta. Zinkus teigia, kad Vakaruose leidžiamos enciklopedijos skleidžia idėjinę dezinformaciją, bet „prieš ją yra nukreiptas socialistinių enciklopedijų mokslinis lygis, išplečiantis jų informacinę galią, apginkluojantis jas tiesos ginklu“. Jeigu norime konkrečiai sužinoti iš naujosios enciklopedijos, kokia jos informacinė galia, kaip atrodo jos tiesos ginklas, atverskime minėto Juliaus Daubaros biografiją. Atvaizdas tas pats, bet žinios apie jį gerokai skiriasi. Dabar jau nenurodyta nei mirties vieta, nei tai, kad jis neteisėtai represuotas. Savaime aišku, kad negalima paminti, jog jis mirė Kolumboje, juk tenai žmonės nevažiavo gamtos grožiu žavėtis ar sveikatos taisyti. Reikalas aiškus. Naujoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija daug mažiau žinių teikia apie tarybinio saugumo nužudytus lietuvius komunistus, kurių buvo, palyginti, daug. Bene pusę veiklesnių lietuvių komunistų, gyvenusių Sovietų Sąjungoje ketvirtą dešimtmečio pabaigoje, nugalabijo saugumas. Apie jų mirties aplinkybes šiek tiek rašė *Mažoji tarybinė enciklopedija*. Didžioji visai nutyli jų

200 metų karai tarp lietuvių ir kryžiuočių Vydūno žvilgsniu

VYTAUTAS BAGDANAVIČIUS

Skaitymas Vydūno aprašymo kryžiuočių karų su Prūsais ir Lietuva man sukėlė sunkių klausimų. Gal tai buvo ne tiek klausimai, kiek kažkoks gilus nesmagumas. Net daugiau, tai buvo skausmo išgyvenimas, ir tai dvyliypis. Jeigu skaitytojas yra viduramžinės kultūros studijuotojas ir jos gerbėjas iš vienos pusės ir jeigu jis, per savo protėvius, yra išgyvenęs tuos nuostolius ir kentėjimus, kuriuos šie karai yra sužadinę, tai Vydūno skaitymas jį tarsi iš vienos pusės kiton. Iš vienos pusės jis jį kryžiuočius negali nežiūrėti kaip į krikščionybės nešėjus jį tėvynę, o iš kitos pusės, jis negali jų neišgyventi kaip priešų.

Ne vieno šių Vydūno knygos skaitytojų nuotaiką bus gana teisingai aptaręs šis jo sakinyas: „Religiškai įkvėpti laikai išvysto didesnes jėgas žmonėse. Tačiau tos veiksmingos jėgos dažnai yra pilnos prieštaravimų. Dėka vis aukščiau išskylančios saulės auga ne tik sveikatingi augalai, bet ir nuodingos žolės.“ (*Siebenhundert Jahre Deutsch-litauischer Beziehungen*, Akademines skautijos leidykla, Chicago, 1982, psl. 209). Tai yra dalykiškas klausimo aptarimas, padarytas paties Vydūno, tačiau jis neįstengia patenkinti nei entuziastingo krikščionio, nei jautraus lietuvi. Tiesą sakant, su panašios įtampos klausimu krikščionis turi progos susitikti neretai. Taip štai su panašia problema jis susitinka skaitydamas, kad ir Jozuės ir Keitsėjų knygas Senajame Testamente. Ten tiek daug naikinamųjų karų, kurie yra, kaip rašoma, vedami ir laimimi tiesiog Dieviu vadovaujant. Leslie Hope, tų knygų komentatorius, susitinkdamas su šiuo klausimu, duoda šitokią ataskymą: „Kaip šiuos žiaurumus galima pateisinti teologiškai? Švento karo ideologija nėra sunkiau išaiškinti negu Jėzaus mirties būtinumą. Abu būdai yra pastangos išaiškinti tuos paslaptingus kelius, kuriais Dievas naudoja žmogaus kvailystę ir jo nuodėmę kaip išganyto priemonę“ (*Joshua, Judges*, Wilmington, Del.: Michael Glazier, Inc., 1982, psl. 18).

Pasak Tomo Akviniečio, medžiaga yra pasmerktai prieštaravimams (*Summa Contra Gentiles*, II kn., 25 persk.). Dėl to Dievas, priimdamas žmogaus prigimtį, yra atėjęs į prieštaravimų sritį. Taigi Jėzus turėjo kentėti, norėdamas būti realia žmonijos gyvenimo dalimi. Panašiai galima galvoti ir apie krikščionybės kelią į Lietuvą tautą. Ji čia irgi turėjo ateiti prieštaravimo keliu, kuris kartu buvo ir kentėjimų kelias.

Prūsai nebuvo visuomeninė tuštuma

Vieną pasitarnavimą kryžiuočiai atliko Pabaltijo tautoms, būtent Prūsams. Tas pasitarnavimas, kurį čia turi galvoje, yra

likimą. Todėl kyla klausimas, ar vyriausiasis redaktorius Zinkus mano, kad šitoks faktų nutylėjimas ir yra tas tiesos ginklas, toji informacinė galia, kurią turi brandaus socializmo visuomenė? O gal jis mano, kad mažojoje tarybinėje enciklopedijoje sultektos žinios apie sovietinio saugumo nužudytus lietuvius komunistus – tai idėjinė dezinformacija, tariamai būdinga Vakarų enciklopedijoms?

A.R.S.

ne religinio, bet kultūrinio pobūdžio. Deja, tas pasitarnavimas nėra dar pačių pabaltiečių, kaip jie besivadintų – prūsais ar lietuviais, pažintas ir įvertintas. Karas, užtrukęs beveik du šimtus metų ir liudija, kad čia būta su kuo kariauti. Čia būta organizuotos ir ginkluotos visuomenės, kuri save gynė ne viena, ne dvi kartas, bet ištisus du šimtus metų. Dėl to kalbėti, kad Pabaltijyje nieko nebūta, kad čia buvo tik kultūrinė tuštuma, būtų neteisinga istorinių faktų atžvilgiu.

Vydūnas šį faktą yra pastebėjęs ir atitinkamai įvertinęs. Jis rašo: „Kova yra tuo garbingesnė, kuo priešas yra galingesnis. Ir Prūsai, kaip tokie, pasirodė, be abejonės, nuo pirmųjų kovų. Ir jų didvyriškumas nuolat augo. Tokiu būdu galima išaiškinti, kad užpuolėjai puošėsi užkariautojų vardu. Tai pasaulinėje istorijoje vargiai ar kada yra atsitikę“ (psl. 206). Vydūnas mini keletą priešingų tarptautinių kovų pavyzdžių, kada užkariautojai yra davę vardą užkariautiesiems, pvz., Angali užėmė Britaniją jai davė savo vardą.

Dėl to teisingai Vydūnas pastebi, kad „Prūsų vardas buvo garbės vardas“ (psl. 206). Cituodamas dr. W. Pierson, Vydūnas rašo, kad „Prūsų vardas, kuris nuo nugalėtojų perėjo nugalėtojams, laikui bėgant pasidarė visokeriopos garbės sąvoka“ (psl. 205).

Nereikia praleisti be dėmesio tokį, šiandien tapusį kasdieniniu, faktą, kad didelė šiandieninės Vokietijos dalis populiariai tebesivadina Prūsijos vardu, nors tai plačiai Prūsai niekada nėra gyvenę. Dėl to Vydūnas drįsta ir šitai sakyti: „Lietuva tam tikra prasme yra pasidarė didvyrių žeme, kur būti apšaukti didvyriu, teikė spindesį visoje Europoje“ (psl. 207). Dėl to Lietuvos himne giedojimas apie didvyrių žemę turi istorinį pagrindą.

Pats faktas, kad įvairūs politiniai ano meto veiksniai, kaip papiežius ir imperatorius, įvairiais susitarimais radę reikalo kariškai įsijungti Pabaltijin, liudija, kad čia nebuvo tuštuma. Su tuštuma paprastai niekas nekariauja, tik ateina ir ją užima. Tuo tarpu Pabaltijys tokia tuštuma nebuvo. Tiesa, čia tais laikais trūko centrinės organizacijos. Ir iš Vydūno aprašymo matyti, kad čia reikėsi savaimingai įvairios tautos. Ir centrinės valdžios nebuvimas be abejo palengvino kryžiuočiams šį kraštą užvaldyti. Tačiau čia būta labai gyvų, sugebančių save ginti, visuomenių.

Reikia pridurti, kad Prūsijos vardas teko ir toms Ordino valstybės dalims, kurios yra giminingos Lenkijai ir kurios po pirmojo padalinimo atiteko Vokietijai. Ir tie kraštai vadinosi Prūsija. Tačiau savo kilmės atžvilgiu vardas „Prūsai“ yra susijęs tik su tomis tautomis ar vietomis, kurios yra gyvenusios apie Priegliaus upės baseiną.

Pasaulietiška krikščionybė

Apie kardininkų atsiradimą Vydūnas rašo, kad „1204 m. kunigai susikūrė Kardo brolius, ginkluotą jėgą ir varė karą, kad vietines tautas atvestų į krikščionybę“ (psl. 178). Tai sakydamas, jis turi galvoje Rygos vyskupą, kuris iš tikrųjų suorganizavo kalavijuočius. Šis pasakymas, nors ir turi tiesos, tačiau nepilnai nušviečia viduramžinės krikščionijos santykius.

Reikia sutikti, kad kalavijuočiai, kitaip kardininkai, kaip ir kryžiuočiai, buvo karinė jėga ir

A. Makūnaitis

„Oi, leikia leikia“ (lino raizyňa)

Aisčių tautos kl. simas

kaip tokia veikė, kad tos tautos būtų sukrikščionintos. Tačiau kalbant apie kunigijos vaidmenį šiose organizacijose reikia padaryti skirtumą. Mąstant apie Viduramžius, nereikia praleisti akį, kad kunigiškasis vaidmuo, kaip visuomeninė jėga, nebuvo pats būdingasis ar bent ne vienintelis šios krikščioniškos visuomenės bruožas. Viduramžiams atstovavo ir visuomeniškai pasaulietiška krikščionybė, vadovaujama imperatorių, karalių, savarankiškų miestų ir riterių. Ir kunigiškajai daliai ne kartą teko sunkiai kovoti su pasaulietiška dalimi, norint apginti savo nepriklausomybę. Tai liudija įvairios vadinamųjų „investitūrų“ kovos, kuriose pasaulietiškoji valdžia gynė savo teises į įvairių kunigiškų pareigų skyrimą.

Atkreipkime dėmesį į tai, kad tada Bažnyčioje buvo visiškai priešinga situacija nuo dabartinės. Dabar kunigija, kaip tik skatina didesnį pasauliečių įsijungimą į bažnytinį reikalą, o Viduramžiais jai reikėjo nuo to gintis. Netenka stebėtis, kad šiandieninis viduramžinės istorijos skaitytojas, kuris per keletą pastarųjų šimtmečių yra įstaugias išimtinės kunigiškos krikščionybės, tą pačią kunigijos įtaką perkelia ir į Viduramžius.

Visi kryžiaus karų ordinais, eidami užkariauti Jeruzalės, yra gyviausias tokios pasaulietiškos krikščionybės pavyzdys. Ir kryžiuočių ordinas savo veikla Jeruzalėje buvo net ne karių ordinas, o ligonių slaugytojų. Tačiau, perimdamas misiją Pabaltijyje, jis pasidarė karių ordinu ir net savitu politiniu veiksmu. Dėl to jį šio ordino veiklą Pabaltijy mes turime žiūrėti kaip į būdingą pasaulietiška

viduramžinės krikščionybės pasireiškimą. Apie įtampą tarp kunigijos ir pasaulietiško veiknių viduramžiais būtų galima daug kalbėti. Mūsų reikalui užtenka to, ką mini Vydūnas. Taip štai Rygos arkivyskupas prašė pagalbos ir iš lietuvių prieš ordną (psl. 190). Rygos katedros kanaanais prašė prieš juos pagalbos ir iš Vytauto (psl. 216). Atkreipdami dėmesį į nekunigišką kryžiuočių veiklos pobūdį, mes neturime tikslu visiškai atjungti nuo kryžiuočių veiklos kuniginę atsakomybę. Mes tik norime atkreipti dėmesį į tai, kad viduramžinė krikščionybė neturėjo vienašališko kunigiško bruožo. Ji kartu buvo ir pasaulinė sąranga.

Karo tikrovė

Ordino invazijos Pabaltijin priešastį Vydūnas supranta buvus religinę. Tačiau iš tikrųjų kryžiuočių jėga pasidarė grynai prievartos jėga. „Wille zur Gewalt“ (210). Lietuvių kaimai buvo naikinami, žudant žmones, nesigailint nei jauno, nei seno (211). Lietuvių karo vadai buvo žudomi, nepaisant to, kad ordino maršalas jiems garantuodavo gyvybę (227). Tik 14 šimtmecio pabaigoje ordinas savo priešus pradėjo traktuoti labiau riteriški (212). Lietuviai ordino belaisvių nežudydavo, bet juos naudodavo įkaitais iškeisti į lietuvius belaisvius, ordino laikomus.

Turėdamas panašius faktus prieš akis, Vydūnas daro Vakarų kultūrai priekaištą. Jos krikščioniškumą jis rašo tik sveitinamais. Šie žmonės, pasak ju, buvo formaliai ligonys. Reikia atsiminti, kad jie priklausė žymiausiems luomams, siekiant ligi kunigaikščių ir karalių, kurie

šiuose žygiuose dalyvavo: Dėl to Vydūnas tai laiko Europos gėda prieš lietuvius ir aisčius (227).

Iš kitos pusės, tačiau, Vydūnas randą reikalo atkreipti dėmesį į ordino sukurtos sąrangos pranašumą prieš to meto Vokietijos visuomenę. Vokietijos visuomenė tada savo kultūros aukščių nepasizymėjo. O tuo tarpu ordino valstybėje „luomai turėjo savo atstovybes. Apie kumščio teisę, kuri Vokietijoje buvo praktikuojama, ordino žemėse nebuvo girdima“ (220).

Ordinas buvo sukūręs gerą centrinę organizaciją, ir dėl to atskiriems sauvaiavimams čia nebuvo vietos. Iš kitos pusės, Vydūnas yra nuomonės, kad ordinas niekad pilnai šio krašto nebuvo užvaldęs, nors kai kas taip teigia, remdamasis tuo, kad jis savo pilimis buvo apstatęs Nemuną net ligi Dubysos (198). „Tačiau jis nei kartą neišdriso savo pilių statyti ant Šešupės krantų, nors jie tam tikslu labai tiko. Jis iš anksto žinojo, kad nestengs jų apginti“ (199).

Idomus yra Vydūno supratimas Vytauto ryšio su ordinu. Jis aprašo tarp kitko, kaip Jogaila po Žalgirio mūšio perkeliavo visą ordino kraštą ligi Marienburgo, tikėdamasis ordino pasidavimo, tačiau, jo neišgavęs, sugrįžo. Šitoje pergalės kelionėje Vytautas nedalyvavo. Dėl to Vydūnas rašo, jog krinta į akis, kad ordinas savo nepriklausomybę išlaikė tol, kol gyveno Vytautas ir tik rytuose išlaikė su šiuo Lietuvos valdovu pastovias sienas. Po Vytauto mirties 1430 m. viskas ordinui pradėjo greitai smukti. (251). Čia kalbama apie Melno ežero taiką 1422 m., kurios nustatytos sienos gallojo ligi 1919 metų (222).

Vydūnas mini įvairias prūsų tautos vardais. Kai kurias jis bando tiksliau lokalizuoti, kaip: Salavius, Nadravius, Lietuvius. Lietuviai pradėjo čia minimi ne kaip bendrinis vardas, bet kaip vienos arities vardas (294). Labiau šiai ordino invazijai priešinosi Sambiai (182). Dažnai autorius mini Aisčius, kaip bendrinį šių tautų vardą ir, atrodo, juos sutapatina su lietuviais.

Šiandien, tačiau, yra pagrindu kelti klausimą, ar šis aisčių sutapatinimas su lietuviais yra teisėtas. Drąsiai šį sutapatinimą atliko Būga, neatkreipdamas pakankamai dėmesio į tai, kad čia šalia gyvena estai, kuriems tas vardas geriau tinka.

Estų vardą ir tautą pasaulio istorijai atrado Romos istorikas Tacitas 98 m. po Kristaus. Paliekant nuošaly klausimą, ar tais laikais kai kurie indoeuropietiniai vadinosi lietuviais, negalima užmerkti akių prieš tai, kad tiek kalbiškai, tiek istoriškai aisčių vardas Estams geriau tinka. Lietuvos, Kuršo ir Prūsijos vietovardžiai savo estiškais žodžiais liudija, kad šiuose kraštuose yra plačiai gyventi estams kalbiškai giminingų tautų. Estų mokslininkas Edgar V. Saks, savo paboje studijoje *Aesti*, išleistoje Montrealyje ir Heideberge 1960 m., turi surinkęs labai daug vietovardžių duomenų, liudijančių estų gyvenimą Pabaltijy, pirmiau negu čia įsikūrė indoeuropiečių tautos. Būtų per ilgą čia minėti įvairius estiškos kilmės vietovardžius, pradedant nuo Vislos žemupio iki Kuršių. Tik, pavyzdžiui, galima paminti Nida, kuri primena estiška žodį niit – pievą, Palanga primenanti estiška žodį – deginti, Neringa – žuvų tvenkinys. Pagaliau, tokie išlikę vietovardžiai (Nukelta į 2 psl.)

200 metų karai tarp lietuvių ir kryžiuočių

(Atkelta iš 1 psl.)

džiai, kaip Eistmarės, Eistiškių kaimas, upelis Aista, Eišiškiiai ir kiti, aiškiai užmena estus. Pagaliau, paprastas pavartymas estų-anglų kalbos žodyno (Eesti Inglise, Sonaraamat, Toronto, 1964) nustebina lietuviškų vietovardžių panašumu estiškiems žodžiams, kurie lietuviško atitiktumens neturi. Pvz., Kaunas neturi atitiktumens lietuvių kalboje, o estiškai yra plačiai vartojama žodžio šaknis, sudaranti šiuos žodžius: kaunis — grožis, kaunis — gražus, kaunistama — puošti ir t.t.

Turint tai prieš akis, netenka stebėtis, kad prof. Hilda Razins savo paskaitoje penktame Pabaltijo studijų suvažiavime San Jose, Kalifornijoje, skirtoje studijuoti „Aesti“ žodžio prasmę, yra pareiškusi, kad šis vardas estų pirmtakų yra vartojamas save išreikšti ir sudaro pietinio pabaltijo suomių branduolį (cituojuama iš paskaitos konspekto).

Ryšium su estišku klausimu grįžkime dar prie kryžiuočių. Minėtas prof. Edgar V. Saks šį klausimą gerokai sukomplikuoja. Taip, štai jis rašo: „Elbingo aplinkės kalbinė medžiaga savo senuoju sluoksniu sudaro pagrindą sakymui, kad pirmiau negu vokiečių riteriai užėmė šį kraštą ir kai po to čia sekė lietuviškų genčių atvykimas, ši aplinkė buvo gyvenama senovinių estų, kaip juos teisingai estais, ir vadina Wulfstanas“ (psl. 103). Galima nesipriešinti Saks'o pažiūrai, kad ši kalbinė medžiaga liudija čia gyvenus estus, prieš čia ateinant ordinui. Tačiau ši kalbinė medžiaga neturi galimybės nustatyti, kad lietuviškos gentys čia atėjo vėliau negu ordinas.

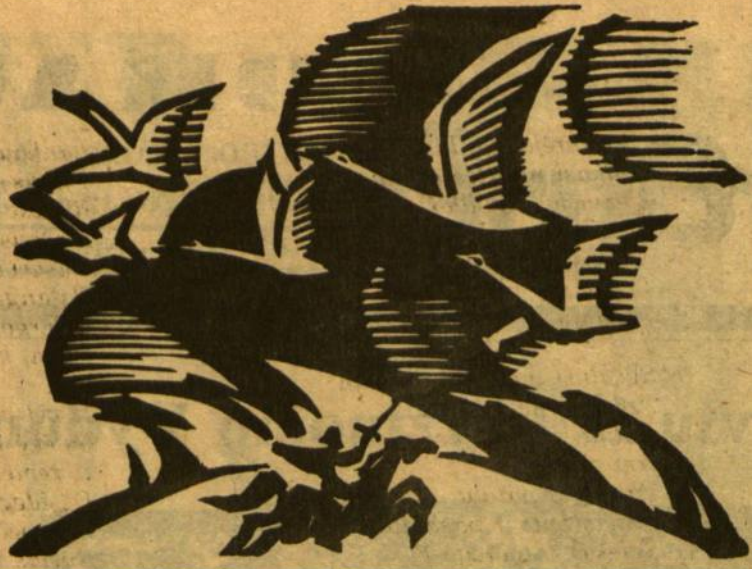
Kitas pilnas klaidų Saks'o pasakymas liečia senosios prūsų kalbos kilmę ir Sūdavių atvykimą į šį kraštą. Jis šitaip rašo: „Rekonstruota senųjų prūsų kalba (liudija), kad ji buvo dialektas senos lietuviškos genties Sūdavių, kurie, negalėję estus, vokiečių juos atgubinti į Prūsus ir išnyko juos suvokiant“ (psl. 182). Klaidų šiame sakinyje yra daugiau negu žodžių. Visų pirma Sūdavių kalba yra gyva kalba tiek buvusioje Mažosioje Lietuvoje, tiek Nepriklausomoje Lietuvoje. Yra, tiesa, bendra istorinių šaltinių nuomonė, kad Sūdaviai čia atvyko vėliai, kai kas sako tik apie 13 šimtmetį. Bet tikrai jie čia nebūtų buvę įsileisti, čia esant ordinui. Patikimesnė yra pažiūra, kad jie čia atvyko vyskupo Kristijono veiklos laikais 1180-1245 m.

Jie savo agresyvumą kenkė ir vysk. Kristijono krikščionybę, ir lenkiškoms krikščionybėms: Mozūrams, Kašubams ir kitiems. Ir šis jų agresyvumas sudarė pagrindą kviesi čia ordiną. Bet, kaip palyginti, vėliai atvykę, jie negalėjo būti senesni prūsų kalbos kūrimo dainininkai. Atrodo, kad sudavimai autoriui kartais yra sumaišomi su senesne šio krašto tauta Sambiais. Tai atsitinka, berods, dėl to, kad čia atvykę sūdaviai ne tik neturėjo konflikto su seniau čia besireikšusiais Sambių religija, bet pasidarė greičiau jos gynėjais.

Ūkinis ir visuomeninis ordino valstybės santvarka

Vydūnas paduoda šiek tiek žinių apie ūkinis ir iš dalies kultūrinius santykius ordino valstybėje. Jis pastebi, kad ordinas, nors pasidarydamas politiniu šio krašto valdovu, pasiliko svetimas šiame krašte. „Jokiomis aplinkybėmis jis nenusileido prūsų ar lietuvių asmenyje matyti kaimyną“ (psl. 236). Tai galbūt buvo tam tikra vienuolinio atsiskyrimo nuo pasaulio išraiška. Ordinas nesileido į kaimynais, čia apgyvendintais, nors jie būtų ir riterių luomo.

Vydūnas tačiau turi duomenų pranešti, kad kai kurioms senųjų prūsų didikų šeimoms ordinas pripažindavo jų titulus, pvz. Kalnėnams, Kantgirdams ir kitiems (psl. 236). Prūsijos ūkininkai nebuvo pripažįstami kaip pilnateisiai žemės savininkai. Jie galėjo būti perkelti į kitas vietas, jei jų žemės reikėjo vokiečiams. Mažiau tokių perdavimų yra įvykę rytinėse srityse, nes ten vokiečiai nedrįsdavo

V. Galdikas

„Oi, leikia leikia“ (lino raizinyse)

keltis (psl. 238).

Kai kuriuos žemesnio luomo prūsų ordinas pakeldavo į aukštesnį luomą. O tuos, kurie nuolat kovodavo už laisvę, iš kilmingųjų pažemindavo į ūkininkų luomą ar į visai beteisius (psl. 238).

Apie ordino santykius su senosios religijos išpažinėjais. Vydūnas pastebi, kad jų religija buvo niekinama ir jos išpažinėjų laisvė varžoma, taip kad jie neturėjo galimybės vystyti savo žmogiškumą (psl. 238).

Ordinas samoningai taip tvarkė, kad nauji ateiviai vokiečiai neturėtų santykių su lietuvišiais ar prūsais. Ir šis nusistatymas, buvo griežtai vykdomas. Manoma, kad tai buvo daroma dėl to, nes bijota, kad vokiečiai nesuprėtų. Jei tai būtų tiesa, tai būtų dar vienas įrodymas, kad šio krašto žmonės buvo kultūriškai pranašesni.

Prūsai pilietinių teisių neturėjo. Jie negalėjo turėti santykių su čia atsikėlusiais vokiečiais. Prūsai negalėjo įsigyti miestiečių teisių, išmokdami kokio amato ir tokiu būdu savo būklę pagerindami (psl. 247). Lietuviai ordino sąraugėje nebuvo atskirai aptariami. Jie buvo laikomi prūsais (psl. 240). Jie gyveno savo kaimuose savita būdu. Ordinas tik žiūrėjo, kad jų tarpe neatsirasytų vadų.

Vydūnas žino, kad popiežius buvo įpareigojęs ordiną laikyti elementaraus teisingumo prūsų atžvilgiu. Tačiau, kadangi prūsai vis iš naujo sukildavo, ordinas jautėsi nuo šios pareigos laisvas (psl. 241).

Prūsai buvo vertiami įvairiems kuopiniams darbams, kartais toli nuo jų gyvenamos vietos. Jeigu jiems buvo mokama, tai užmokėtas buvo tik pusė to, kas buvo mokama kitiems. Ordinas sugebėdavo suorganizuoti plataus masto darbus, sutelkiant dideles darbo pajėgas. Sakoma, kad kai kuriam darbu prie Nemuno buvo sutelkta 60,000 žmonių ir 80,000 arklių (psl. 243).

Iš duoklių, kurias ordinas išreikalavdavo iš ūkininkų, jis sudarydavo milžiniškų grūdų ir arklų kiekius. Duoklės buvo renkamos tik iš prūsų, o ne iš vokiečių ūkininkų. Tais ištekliais ordinas varė prekybą su Vakarų kraštais. Kai Flandriją ir Angliją išliko duonos trūkumas, ordinas tuos kraštus šelpė (psl. 245). 1247 m. Flandrijos rinkoje buvo žinomi javai iš ordino (psl. 245).

Prūsai taip pat turėjo atlikti kai kurią tarnybą karo metu, tačiau apie jos pobūdį trūksta žinių (psl. 244). Teoretiškai prūsas galėjo kelti bylą teisme ponui, tačiau praktiškai vargiai ar kas išdrįsdavo tai daryti (psl. 244). Ordino valstybėje gyventojai buvo skirstomi į tris luomas: ūkininkus, laisvuosius ir nelaisvuosius.

Vydūnas praneša, kad kartą buvo pakviestas prūsas dainininkas į Marienburgo pilį padainuoti šventės metu. Tačiau vietoj padėkos jis esąs buvęs išjuoktas ir jam buvo atsilgynta riešutais. Tai buvo Winricho laikais (psl. 240).

Tačiau Encyclopedia Britannica praneša, kad Marienburgas yra buvęs ne tik riteriškumo mokykla, bet ir literatūros centras, vadovaujant Liuteriui iš Brunswico (1914 m. laida, 26 tomas, psl. 678).

Religinis auklėjimas

Vydūno religinė ordino veiklos apžvalga yra silpna ar beveik jokia. Pasak jo, broliai nedaug

dėmesio kreipė į religinį prūsų išmokymą. Nebuvo tokių, kurie rūpintųsi jų kalba. Būtinias mokymas buvo atliekamas vertėjų pagalba. Mokslų eiti prūsai negalėjo.

Norint teisingai suprasti ordino laikyseną liaudies mokymo atžvilgiu, reikia nepraleisti iš akių, kad mes čia esame 13-14 šimtmetyje ir kad 16 šimtmetyje prasidėjęs Europoje pedagoginis sąjūdis dar nebuvo šių šimtmečių nuosavybė. Tai reikia jį visiškai laikyti kultūrinio gyvenimo vertinimą. Tada buvo laikomasi principo, kad priimdamas krikštą žmogus įeina į krikščionišką sąrangą, nepaisant savo mokyklinių trūkumų, ir to buvo gana. Su tokiu žmogui jau buvo galima santykiuoti.

Žinoma, nėra reikalo ordiną laikyti be kaltės religinio auklėjimo srityje. Tai liudija ir tas faktas, kad jis yra buvęs popiežiaus ekskomunikuotas (Encycl. Brit., psl. 678). Tačiau, nepaisant to, negalima praleisti iš akių, kad ordino valstybėje veikė net keturios vyskupijos. Trijų vyskupijų valdytojai buvo ordino kunigai, o vieno — Ermlando — vyskupas nebuvo ordino narys. Nebūtų teisinga manyti, kad šiose vyskupijose nebūtų buvę nieko daroma krikščioniškam mokymui puoselėti.

Pagaliam mes turime šia proga nepraleisti iš akių, kad Mindaugo krikštą, kuris mūsų visuomenės yra aukštai vertinamas, neapsėjęs buvo ordino dalyvavimas, Mindaugas pasikrikštijo 1251 m.

Karaliaus karūną jam uždėjo Kulmijos vyskupas, taigi ordino narys, 1253 m. (pgl. K. Getys,

Katalikiškoji Lietuva, Chicago, 1946, psl. 28-29). Tiesa, ordinas išsuderėjo už tai iš Mindaugo pusę žemaičių, ir tai buvo, greičiausiai, vienas iš priežasčių jo nužudymo, tačiau vis tiek iš viso šio įvykio negalima išskirti ordino.

Vydūnas, remdamasis dr. J. Rink, sako, kad ordino valstybėje buvo 700 bažnytkaimių (203). Taigi, šiuose kaimuose buvo ir bažnyčios, ir tiems laikams būdingas paprasis gyvenimas. Žinoma, rytinėje valstybės dalyje, t.y. tikrojoje Prūsijoje, jų proporcija buvo mažiau, negu rytinėje, lenkiškose vyskupijose, kur krikščionybė jau nuo seniau buvo įleidusi šaknis. Tačiau, tam tikra šių bažnytkaimių dalis buvo tikrojoje Prūsijoje. Apie tai žinome iš tų laikų, kai šis kraštas priėmė liuteronizmą. Iš tų laikų yra užrašų, liudijančių, kad pvz., Sambijoje yra buvęs natūralus parapijų tinklas su sekmadienių mišiomis ir net su misterijų vaidinimais didesnių švenčių progomis. Sakoma, kad tie vaidinimai buvo populiarūs, tai reiškia, kad jie turėjo būti vietinė kalba. Atrodo, kad yra pagrindo manyti, jog, prasidedant liuteronizmui, bažnyčių tinklas Rytprūsijoje jau buvo toks pat, kuris buvo išlaikytas liuteronizmo iki mūsų laikų. Tačiau, čia reikia pastebėti, kad mes čia skaitome tik tą Vydūno knygos dalį, kuri kalba apie kryžiuočių ordino laikus. Apie tai, kas buvo vėliau, reiktų skaityti atskirai.

Labai skubotas buvusio magistro Albrechto ir Rytprūsijų vyskupo perėjimas liuteronizman galbūt yra liudijimas, kad šie du paskutiniai ordino valstybės atstovai, labiau negu kiti, jautė šios sąrangos trūkumus ir nesiderinimus su krikščionybės dvasia. Tie, kurie yra sistemos atstovai, paprastai geriausiai žino ir jų atstovaujamos sistemos trūkumus. Tačiau galbūt jų skubotumas buvo padidėjęs ir Lenkijos — Lietuvos valstybės grėsmės, ir jie, jungdamiesi prie gyvo vokiško krikščioniško religinio sąjūdžio, norėjo išlaikyti ryšį su vokiečių tauta. Kaip bebūtų, vokiečių ordiną tenka laikyti viduramžių krikščionybės apraiška, nepaisant jo žiaurių kovų, kurias jis vedė Prūsijoje ir Lietuvoje. Tai pripažinus, kyla mintis, kad ordino istorija yra verta objektyvių, detalių studijų, o ne vien savo nepasitenkinimo pareiškimų jo atžvilgiu.

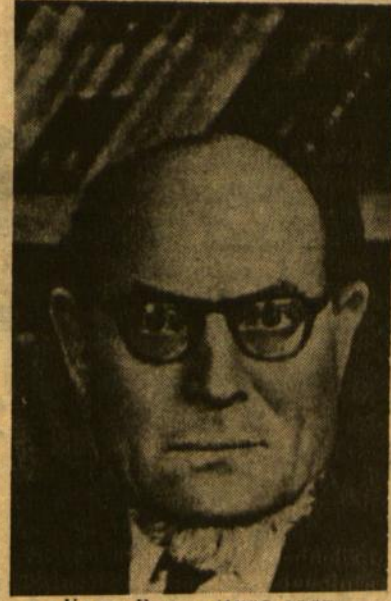
Ir ta kryžiuočių ordino tąsa, arba likutis, kuris išliko, likvidavus ordino valstybę, yra verta dėmesio, norint pilniau

A. Kučas

„Oi, leikia leikia“ (lino raizinyse)

Kazio Borutos gimimo ir mirties sukaktys

Kazys Boruta (1905-1965)

Nepriklausomos Lietuvos metais subrendusių mūsų rašytojų bei poetų tarpe ryškiai spalvingą vietą užima ir Kazys Boruta. Jei būtų sulaukęs š.m. sausio 6 d. būtų sulaukęs aštuoniasdešimtojo gimtadienio. Deja, rašytojas mirė Lietuvoje prieš dvidešimt metų. Tegaliame tik minėti rašytojo 80 metų gimimo ir 20 metų mirties sukaktis. Mirė turėdamas šešiasdešimt metų. Labai dar per anksti. Juk ilgai dar vis jaunaisiais laikyti čionykščiai žemininkai šandien jau visi yra per šešiasdešimt.

Kazys Boruta priklausė literatūros kartai, dovanojusiai mums J. Aistį ir Bern. Brazdžionį, Salomėją Nerį ir A. Miškinį, V. Ramoną ir A. Vaičiulaitį, J. Jankų, P. Cvirką ir kt. Ideologine prasme vieni jų labiau linko dešinėn, kiti kėjo viduriu, o dar kiti krypo kairėn. Kairiųjų draugystės laikėsi ir Kazys Boruta. Iš tikrųjų jis buvo ir visą gyvenimą pasiliko kietas kovotojas prieš bet kokias diktatūras ir totalitinius režimus. Kai ne vienas jo bendražygis vėliau be jokių išlygų nuėjo su okupacineim bolševikų vėliavom, Kazys Boruta pasiliko, kaip ir buvęs,

nepalaužiamas individualistas, neišvengęs ir komunistinių kalėjimų.

Kazys Boruta buvo gana šakotas rašytojas: reikėsi įvairiuose literatūros žanruose, rašė eilėraščius, romanus, apysakas, vertė iš svetimų kalbų. Jo raštų Lietuvoje išleista 10 tomų.

Tačiau didžiojuoju Kazio Borutos kūrybos rezultatu, tiesiog kone paties autoriaus daugiopu sinonimu, yra tapęs jo romanas „Baltaragio malūnas“. Tai pasaka ne

pasaka, romanas ne romanas, gal net paties autoriaus dvasinė autobiografija? Bet visa taip suldyta į borutinę vienumą, kad veikalas, sykį perskačius, lieka amžinai nepamirštamas visu savo gaivalingumu. Kūrybinėmis ištaikomis ir pagrindiniais nepalenkiamo ir nepaviliuojamo žmogaus akcentais romanas okupantui buvęs nepatogia rakštami, net buvo bandytas nustumti į literatūrinių tabu kategoriją. Mat „Baltaragio malūno“ Girdvainis savo obuolmušų žirgų nepadovanojo partijai. Ne taip kaip Borutos literatūrinio mokinio Baltušio sakmės Juza, visą gyvenimą buvęs itinaginiu nuosavybininku, knygos gale savo augintus vėšelius su džiangsmu paaukoja partijai. Boruta ir Girdvainis nėra iš tų. Todėl autoriaus atminimas ir jo literatūrinis palikimas šandien gyvi abipus geležinės uždaros. Užtenka tik plokštelėje išgirsti kadaise Montreale Lietuvių dramos teatro inscenizuotą „Baltaragio malūną“, kad pajustum, iš kokių lietuviškų gelmių rašytojo ateita ir su koku lietuviškojo žodžio galingu gaudesiu. k. brd.

Naujos knygos

• LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNAS, XIII tomas. Vilnius: Mintis, 1984. 1068 psl. Lizdine sistema išspausdinta žodžiai nuo SIENA iki STVOTI. Taigi, raidė S dar neišbaigta, todėl teks sujungti su raide S. Redakcinę kolegiją sudaro LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto nariai: A. Balašaitis, S. Kežytė, A. Lyberis, J. Paulauskas, K. Ulvydas (vyr. redaktorius), V. Vitkauskas ir K. Vosyltė.

Šio tomo tekstą rašė: I. Ermanytė, K. Pakala, Z. Simėnaitė, A. Vilutytė ir K. Vosyltė. Papildomai raštai prisidėjo: G. Čepaitienė, M. Norkaitienė, A. Pribušauskaitė, T. Valiuvienė ir R. Vazanavičienė. Svetimžodžių kilmę išskirti padėjo J. Eigmėnas, o terminus patikrino J. Klimavičius. Techniškai rengė spaudai D. Dūdaravičiūtė ir B. Ražmukaitė. Mašiniškai korektūras skaitė E. Azūšienė ir A. Kaulakienė.

Džiugu, kad mūsų lituanistai kalbininkai, kaip darbščiosios bitutės, labai kruopščiai rankioja mūsų kalbos turtus, kaupia į vieną vietą ir atitinkamai apdoroja. Štai, kad ir Lietuvių kalbos žodyno turime trylika didžiulių tomų, 13,130 psl., prie kurių reikėtų prijungti 31 įvadinį-aiškinajamą puslapį, I-me tome. Didžiulio žodyno yra I-mas tomas, paties žodyno turintis 1,230 psl., o mažiausias — IV-as tomas, 448 psl.

A. D.

• Zigmantas Zinkevičius. LIETUVIŲ KALBOS ISTORIJA, I tomas. Lietuvių kalbos kilmė. Vilnius: Mintis, 1984. 392 psl.

Knyga suskirstyta į vienuolika skyrių: 1. Pratomė, 2. Įvadinės pastabos, 3. Indoeuropiečiai, 4. Indoeuropiečių prokalbė, 5. Indoeuropiečių migracija ir prokalbės suskilimas, 6. Indoeuropiečių dialektinė sritis, iš kurios kilo baltai, 7. Baltai, 8. Baltų suskilimas, 9. Rytų baltai ir lietuvių kalbos ištakos, 10. Sutrupinimai ir 11. Žodžių rodyklė. Visi skyriai turi poskyrius, kurių yra 45.

Šioje knygoje, kaip niekad anksčiau, labai plačiai nagrinėjama lietuvių kalbos kilmė. Knygos recenzentai dr. V. Ambrazas ir dr. R. Kulikauskienė aptaria raš: „Ši knyga — rašomos didelės lietuvių kalbos istorijos pirmoji dalis. Ji skirta lietuvių kalbos ištakoms aptarti, taigi joje nagrinėjama žmonių kalbėjimo kontinuumo, davusio pradžią lietuvių kalbai, raida nuo seniausių lingvistinė analize pasiekiamų laikų iki maždaug VII m.e.a., kai išryškėjo kalbinė struktūra, kuriai jau galima duoti lietuvių kalbos vardą. Visą leidinį sudarys dar bent keturios knygos“.

Sia proga tikty bent trumpa apybraiža supažindinti visuomenę su šios knygos autoriumi. Autorius dar jaunas vyras, nes šiu metų sausio 4 d. sukako 58 metų. Yra Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedros profesorius nuo 1968 m., šios katedros vedėjas nuo 1973 m. Naispelnusio mokslo veikėjo garbės vardas jam suteiktas 1977 m. Švedijos karaliskosios humanitarinių mokslų akademijos nariu (Foreign Member of the Royal Academy of Letters, History and Antiquities) buvo išrinktas 1982 m. Išleido 10 stambesnių lituanistinių kalbotyrių veikalų bei smulkesnių leidinių ir per 200 mokslinių straipsnių. A. D.

Nuomonės ir pastabos

Lietuvių Fondas ir lietuvių dailė

Prieš kiek laiko Amerikos lietuvių spaudoje skaičiau, kad Lietuvių Fondas nori nupirkti 40 M. Dobužinskio paveikslų iš jo giminių. Mano manymu, Lietuvių Fondas turi rūpintis išimtinai tikta lietuviškais reikalais ir tik tam tikslui lietuvių aukoja pinigų Fondui. Dobužinskis nėra lietuvis. Už didelių pinigų galima prisipirkti iš daugelio svetimsalių menininkų, kurie kada nors pravažiavo Lietuvą, daug paveikslų, bet jie Lietuvai garbės nepadarys, net ir už didžiulius pinigus negalima nupirkti tautybės. Tų paveikslų lietuvių niekur negalės viešai parodyti su parašu, kad tai yra lietuvių darbai, nes kita tauta jo neišsūždėjo ir visada pabrėžia, kuriai tautai Dobužinskis priklausė.

Galima gerbti Dobužinskį kaip dailininką, bet Lietuvių Fondo tikslas nėra paremti svetimsalio dailininko gimines. Man atrodo, kad mes ir savo tautoje turime dailininkų, kurie galbūt būtų verti Lietuvių Fondo dėmesio. Tokiu būdu, jeigu toks dėmesys atsirastų, tai galėtų būti pradžia ir Lietuvių meno fondui, kuriam ateityje viso pasaulio lietuvių ir dailininkai galėtų aukoti ne tik pinigų, bet ir paveikslus, ir tai gal būtų pradžia Lietuvių meno muziejui, kuriam laikui bėgant susirastų ir patalpos, o iš pradžių galima būtų daryti kilnojamas parodas ne tik JAV, bet ir kituose kraštuose.

Jeigu šis mintis Lietuvių Fondui būtų priimtina, tai są pats pasižadų prisidėti prie Lietuvių Fondo meno muziejaus įkūrimo su keliais paveikslais. Tvirtai tikiu, kad kiekvienas lietuvis dailininkas taip pat pasielgs, jeigu tikta gaus tam tikslui Lietuvių Fondo pakvietimą.

Vytautas Kasiulis Paryžius, Prancūzija

Apie gėlę, kuri ir naktį žydi

Žodis dėl „Varpo“
redaktoriaus pastabų
MYKOLAS DRUNGA

Vėliausiąjame, praėjusį rudenį išėjusiame „Varpo“ numeryje yra to žurnalo redaktoriaus Antano Kučio straipsnis, pavadintas „Idėjų vingiuose“, kuriame kritiškai pasisakoma dėl kai kurių dr. T. Remeikio, dr. K. Skrupskelio, dr. A. Sužiedėlio ir mano paties rašinių ar paskaitų.

Tą „Varpo“ numerį 1984 m. spalio 27 d. „Draugo“ kultūriniam priede pakomentavo naujų leidinių apžvalgininkas, minėdamas A. Kučio straipsnyje atpasakojamas tam tikrus trūkumus, kaip antai netinkamą kritikuojamųjų autorių minčių interpretavimą, nesiteikimą skirti pačių autorių propaguojamų pažiūrų nuo pažiūrų, kurias tie autoriai tik cituoja ar nagrinėja, ir apskritai nepakankamą įsigilinimą į tai, kas tikrai tų autorių sakoma ar rašoma.

Į šiuos ir dar kitus priekaištus A. Kučys atsiliepė laišku, kultūriniam priede išspausdintu 1984 m. lapkričio 10 d. Jame jis praneša, kad jis tų priekaištų neprisiima, nes, tarp kitko, „nei vienu faktų nėra įrodytas mano nerūpestingumas interpretuojant paskaitininko ar autoriaus mintis“. Toliau jis tvirtina, kad „ir aš (t.y. A. Kučys) laiku grubiu nusižengimu etikai teisiu ką nors neįsigilinant į tai, kas jo yra iš tikrųjų parašyta ar pasakyta“, ir neigia, kad jis būtų šitaip nusižengęs, kad, pavyzdžiui, jis būtų iškreipęs savo kritikuojamųjų autorių „kontekstų mintį“.

Dr. Remeikis, dr. Skrupskelis ir dr. Sužiedėlis gali, jei matys prasmės, kalbėti už save, bet kadangi A. Kučys šalia jų palietė ir mane, tai norėčiau pasinaudoti proga pareikšti, kad bent mano atveju tai visi „Draugo“ apžvalgininko A. Kučiumi mesti kaltinimai galioja. A. Kučio „kritikoje“ visiškai neatpažįstu savo minčių.

A. Kučio taikinyse — 1984 m. vasario 24 d. „Draugo“ vedamas, pavadintas „Lyg nakties gėlė žydi Lietuvoje“. Tai tęsiasi vasario 23 d. vedamojo, pavadinto „Siekiamė nepriklausomybės vienį vienį“. Abu vedamieji — dalis paskaitos, kurią savaitę prieš tai skaičiau Washingtono LB rengtame Vasario Sešioliktosios minėjime.

Pagrindinė šių vedamųjų mintis buvo ta, kad pasaulio požiūris į mūsų laisvės kovą yra gana nesveikatingas. Jei, pvz., imsime Lietuvos valstybinės nepriklausomybės atkūrimo klausimą, tai, sakiau, tos valstybinės nepriklausomybės iš tikrųjų siekiama daugmaž vienį vienį, ir šį tvirtinimą paliūstravau Vakarų valstybių politinės laikyenos pavyzdžiais. Pažymėjau, jog atstatyti Lietuvos valstybinę nepriklausomybę reikėtų sugriauti Sovietų Sąjungą, ir klustelėjau: „O kurios g Vakarų valstybės — ar nors didesnės jos partijos — politinėje programoje šiandien įrašytas tikslas — sugriauti Sovietų Sąjungą?“ Jeigu imsime žmogaus teisių gynybos klausimą, tai, sakiau, dalykai atrodo kiek šviesiau, nes šiuo atveju Vakarų pasaulis jau esama organizuotų pastangų drauge su mumis už tas teises kovoti, nors tuo pačiu pastebėjau, kad ir čia paprastai ignoruojama pati pagrindinė tautai priklausančių žmonių teisė, būtent, teisė būti nepriklausomais. Be to, pabrėžiau, kad net ir ribotoje kovoje už žmogaus teises galioja ta pati taisyklė, kaip ir pilnos valstybinės nepriklausomybės atstatymo atveju: niekuomet nebus Sovietų imperijoje tikrų žmogaus teisių, kol toji imperija nebus sugriauta. O Vakarų pasaulis, deja, šio fakto nėra linkęs pripažinti. Bet, sakiau, dėl to mums nėra prasmės nugarinti „defetizmo ir rezignacijos liūną“, nes mūsų kova gal gale remiasi ne tuo, ką pasaulis apie mus mano, o tuo, kad pati lietuvių tauta net ir vergijos naktį nėra praradusi savo rezistencinio ryžto:

„Bet štai, jei dar sykį pakeisime matimtą (t.y. žvelgsime į Lietuvą nebe pasaulio, o mūsų pačių akimis) ir išsime žiūrėti nebe į tai, ko Lietuvai trūksta (t.y.

R. Dichavičius

„Oi, lekia lekia“ (koliažas)

pasaulio galybių paramos (jei laisvės kovai), bet į tai, kuo ji turtinga, — mūsų širdyje negali neužgimti iš naujo tikėjimas. Regrasavusi laisvės ir žmogaus teisių netekimu, Lietuva progresuoja kūrinybiu gaivalingumu. Okupantai užtemdžius jai saulę, ji lyg naktinė gėlė švyti savo pačios žara. Tai vilties versmė ir mums, nes gyvenimo prasmė slypi ne išviršiniuose veiksmų rezultatuose, o vidinėje dvasios stiprybėje, kurios lietuvių tauta niekada neturėjo apščiau nei šiandien“.

Na, o ką į tai gerbiame A. Kučys? Galėtų jis, žinoma, su mano vienu ar kitu tvirtinimu (ar ir su visais) nesutikti — ir nurodyti to savo nesutikimo motyvus. Bet nei jis kaunasi su kažkokiu savo paties įsivaizduotu oponentu, jam duodamas mano pavarde (tiksliau pasakius, mano inicialiais), kuriais pasirašau vedamuosius, nors mano pareiktos mintys visai nesutampa su tuo, ką, pagal Kučį, skelbia jo tarimasis „oponentas“.

Pirmiausia, minėtuose dviejuose vedamuosiuose kelis sykius pavartoju žodį „matimtas“. A. Kučys rašo, jog „vedamojo autorius matimtas čia suprantame kaip visuomeninės veiklos Lietuvos atžvilgiu metodą“. Nuo čia ir prasideda nesuivokimas. Žodis „matimtas“ (pranc. „point de vue“, angl. „point of view“ arba „viewpoint“) reiškia tik „požiūris“, o ne jokią „veiklos metodą“. Galėjau užuot „matimtas“ rašyti paprastai „požiūris“, tačiau išskodamas stilistinio pakaitalo rinkausi mandresnį žodį. Kaip ten bebūtų, matimtas yra ne praktinės veiklos metodas, o tik kieno nors teorinė ar ideologinė orientacija vienokiu ar kitokiu klausimu. Matimtas — tai pozicija, iš kurios kas nors į tam tikrą dalyką žvelgia. O aš kaip tik kalbėjau apie tai, kaip Vakarų pasaulio (iš tiesų, ir vad. „Treciojo pasaulio“) visai jau nekaltant apie Rytų bloką akimis atrodo tiek mūsų nepriklausomybės siekimas, tiek ir mūsų kova už siauresnes žmogaus teises. Pasizūrėjęs tomis „pasaulio akimis“ radau, kad Lietuvos nepriklausomybės atstatymo klausimas joms visai neegzistuoja, o žmogaus teisių gynybos —

egzistuoja, bet to mums nepakanka. Jei remtumėmės tik pasaulio požiūriu į mūsų siekimus, iš tiesų nebūtų daug pagrindo turėti vilties, nes tuo tarpu pasaulis yra daugiau ar mažiau mus „nurašęs“. Užtat ir siūliau pasizūrėti iš kito „matimtas“, savo, lietuviško, rezistencinio, — tokio, iš kurio aiškiai regėti, kad Lietuva net ir po vergijos bei pasaulio apatiškos našta toli gražu dar nėra palūžusi.

Jei A. Kučys nesutiktų su mano teigimu, kad pasaulis Lietuvą jos valstybinės nepriklausomybės atstatymo prasmę yra „nurašęs“, būtų, kaip sakiau, įdomu išgirsti priešingus jo samprotavimus. Tačiau užuot tokius samprotavimus pateikęs, jis primeta man tą „pasaulio matimtas“, dėl kurio aš pats apgailestauju. Jis rašo, lyg tas požiūris, kurį aš priskiriu pasauliui, būtų manasis požiūris. Tai nelemtas nesupratimas! Ir vėl kartojau: priskirdamas pasauliui tokią požiūrį, gal klystu, o gal ir neklystu, tačiau A. Kučys tikrai klysta, priskirdamas tą pragaištingą požiūrį man.

Tik dėl to, kad jis mano minties nepagavo, gali jis man į lūpas įkišti šitokį tvirtinimą: „Aprimkite, girdi, su nepriklausomybe, nustokime protestavus, nutilkime apie trūkumus Lietuvoje ir pradėkime žiūrėti į tai, kuo ji turtinga“.

Be to yra tik mano rašinio minties aukštyn kojom apvertimas. Kurgi aš minėtuose vedamuosiuose — ar bet kuriuose kituose savo rašymuose — būčiau kada nors sakęs, kad reikia „aprimiti su nepriklausomybe“? Kur ir kada gi aš siūliau „nustoti protestavus“, kur ir kada kviečiau „nutilti apie trūkumus Lietuvoje“? Ar rastų A. Kučys bet kokiam mano pasisakyme nors vieną konkrečią citatą, kuri įrodytų mane kada nors taip skelbus?

Vienintelės citatos, kurių A. Kučys galėtų iš mano rašinių priliositi daugybę, tai būtų tos, kuriomis aš išreiškiu savo nusivylimą „civilizuotu“ pasauliu, kad jis Lietuvai (ir, iš tiesų, visai Rytų Europai) per pastaruosius 40 metų yra tiek mažai padėjęs, jį tiesiog pamiršęs, be sąžinės graužimo atiduodamas jos likimą maskviniam pasauliui. Ir šis nusivylimas pasauliui — ypač Vakarais! — ne mano vieno: panašius priekaiš-

tus Vakarų valstybių laikysenai esu apščiau užtikęs lietuvių spaudoje nuo pat to laiko, kada pradėjau ją skaityti, o pastaruosiu metu dažnai ir „Drauge“ spausdinamuose Br. Kviklio, Pr. Alšeno ir A. Kučio idėjos bičiulio Jono Daugėlos straipsniuose (nemint jai „Laisvosios Lietuvos“, kur nusivylimas Vakarų trumparegiškumu yra nuolat itin akcentuojamas motyvus).

Šių vyrų nuomonės turėjo ir tebeturi įtakos mano asmeniškam „matimtas“! Šia prasme džiaugiuosi, kad neseniai ir vienas gana žymus prancūzas parašė sukrečiančią knygą (Jean-Francois Revel, „How Democracies Perish“), kuri gal pagaliau tam pasauliui dėl komunistų grėsmės atvers akis (nors amerikiečių sociologas James Burnham panašaus turinio ir nemažiau įkalbingą veikalą „Suicide of the West“ — Vakarų savizudybė, išleido jau 1964 m., — bet kas tuomet jo vienišo balso klausėsi? Ir kaip tik dėl to, kad man taip skaudu dėl Vakarų kurtumo komunistų aukų atžvilgiu, dėl jų vėsumo Pabaltijo valstybių laisvės bylai, kaip tik dėl to aš kiek galėdamas jungiuosi prie tų, kurie šaukiam, reikiam dėl JAV Teisingumo departamento OSI skyriaus (su oficialiu Valstybės departamento pritarimu) begėdiškų pastangų sukompromituoti net ir minimą „locką“, kurią Amerika mums yra suteikusi, būtent, formalinį mūsų tėvynės okupacijos nepripažinimą. Ar tai mūsų šauksmas dėl šios bręstančios hipokrizijos vadinasi, A. Kučio frazėmis tariant, siūlymu „aprimiti su nepriklausomybe“ ir „nustoti protestavus“?

Žodžiu, mano (ir daugelio kitų) tezę, su liūdesiu išdėstyta ir pavyzdžiais paremta per daugiau negu pusę abiejų vedamųjų sudėtinio ploto, yra ta, kad kaip tik Vakarai yra „aprime“ dėl Lietuvos ir kitų sovietų okupuotų kraštų nepriklausomybės... Kokia logika vadovaudamasis A. Kučys iš to daro išvadą, jog ir tų vedamųjų autorių yra lygiai šia prasme „aprimes“ ir netgi ragina kitus panašiai „aprimiti“, — man visiškai neįsivaizduojama. Nebent... paties A. Kučio galvosenoje būtų įsiskaknijusi paslėpta prielaida (kurią galima pavadinti *defetistiniu oportunizmu*), kad verta tęsti tik tokią kovą, kuri turi pasaulio galiūnų paramą. Atseit, pagal šią prielaidą, jei kas mano, jog Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo siekimas yra pasaulyje nepopuliarus, tai jis privalo nuo to siekimo atsiskirti. Tačiau aš tokios rezignacinės prielaidos nepripažįstu. Ir kad aš šios prielaidos nepripažįstu, A. Kučiumi galėjo būti aišku vien iš vedamojo antraščio „Siekiamė nepriklausomybės vienį vienį“. Jei siekiame nepriklausomybės, tai, vadinasi, siekiame nepriklausomybės — nors ir vienišai! Beje, tai mintis, kurią aš dažnai savo rašiniuose kartojau: net jeigu Amerika iš mūsų atimtų Lietuvos sovietinės aneksijos nepripažinimą, mes savo kovos už Lietuvos laisvę neprivalome atsisukti! Kaip tik priešingai: tuo atveju privaltume ją dar labiau sustiprinti. Mūsų kova už laisvę remiasi ne kieno nors pripažinimu ar nepripažinimu, o pačios lietuvių tautos ryžtu ir teise laisvėje gyventi.

Tad visiškai į taikinį nepataiko ir toks A. Kučio pasakymas: „Mes, tačiau negalime sutikti su „Draugo“ dienraščio redaktorium, nes nei žmogui, nei tautai laisvės niekas neatstos“. O kur ir kada aš tvirtinau, kad žmogui arba tautai kas nors atstotų laisvę? Tai tik A. Kučio niekuo nepagrįstas išmislas. Priešingai, tame vedamajame, kuriuo Kučys „remiasi“, mane teisdamas, aiškiai pabrėžiu, kad laisvė mums *esmiskai* reikalinga:

„Tam tikra egzistencinė prasme tarp mūsų padėties čia išsivijoje ir padėties tėvynėje likusių tautiečių yra panašumas, nes abu stokojame vieno esminio dalyko: mes turim laisvę, bet neturim Lietuvos, jie — turi Lietuvą, bet neturi laisvės. O mūsų gymio žmogui reikia abiejų — ir tėvynės, ir laisvės, tačiau kaip sunku abiem pasiekti tai, ko kiekvienas atskirai neturi! Įdomu, su kuo gi šiame „Draugo“ redaktoriaus

širdyje negali neužgimti iš naujo tikėjimas“, jis prabyla taip: „Ji [t.y. tikėjimą] šviesesne mūsų tautos ateitimi! esą kurstys kūrinybinis tautos gaivalingumas. Kuo praktiškai šitoks veikimas (geriau pasakius — neveikimas) turėtų pasireikšti, redaktorius nepasakė, bet iš parašytų žodžių jau gana aišku: tautos kūrinybinis gaivalingumas visaisiais naudokimas, plačiai atidarydami duris viskam, kas iš ten kultūros vardu ateina“.

Pirmiausia, prie ko čia tas „veikimas“ ir „neveikimas“? Nejaugi A. Kučys norėtų pasakyti, kad tautos kūrinybinis gaivalingumas yra neveikiamas? O gal čia dar kartą atskamba jo man nevykusiai prikerkta tezę, kad išvija turėtų tautos kančios atžvilgiu likti pasyvi? Bet kaip tik šiai pasyvumo tezei aš antrojo vedamojo priešpaskutinįjį pastraipą įsakmiai pasipriešinu.

Antra, iš jokių mano bet kada parašytų žodžių visai nėra aišku, kad aš būčiau kada nors siūlęs „plačiai atidaryti duris viskam, kas iš ten kultūros vardu ateina“. Nors visuomet buvau ir tebesu nuomonės, jog geležinę uždangą reikia ardyti, o ne lopyti, šioji nuomonė joki būdu neimplikuoja nusistatymo, kad turėtume išskėstomis rankomis priimti ir visokį iš ten mums siunčiamą šlamštą. Esiu, tarp kitko, ir spaudos laisvės šalininkas bei valstybinės cenzūros priešininkas, bet ar dėl to būčiau įpareigotas nesutikti su įstatymais, draudžiančiais pornografiją, kurioje išnaudojami mažamečiai?

Tačiau A. Kučys kažkodėl mano, kad kai aš kalbu apie Lietuvos kūrinybinio gaivalingumo visais, aš būtinai turiu turėti galvoje... bolševikinę propagandą. Užtat jis man „oponodamas“ ir cituoja štai kokią ištrauką iš pogrindžio žurnalo Vytis (nr. 5, 1980): „Pirkėjas, apsilankęs knygyne, paprastai iš jo išsina nieko nenuspirdęs, nes knygyne jis

Balys Auginas

ŽIEMOS PAVAKARĖ

Už cukrėjančio lango
Renkasi nebylės sutemos.
Žiema jas apvilko
Ledinėm tunikom,
Miglos lamstyčiais
Ir snaigijų nekaltybės
Kristalu —

Sušalusi, nuvargusi diena
Aplėdėjusiais pirštais
Dalina žvirbliams
Ant pūkinių
Palangės patalų
Stingstantį ir paskutinį
Sviesos trupinėlių —

Ledėjančių langų stiklu
Čiužinėja vaikšči šėšėliai
Ir paslydę ant snaudžiančio
Kambario sapno —
Lyg pilkos, apdulkusios vėlės,
Susėda kertėj —

Merkiasi lango akis —
Ir užšąla pajudus
Stiklinė tylą —
Kambariuos,
Prislopintais balsais
Meldžiasi valandos,
Ir kužda blandūs
Sėšėliai —

ZYDRASIS GEDULAS

1.
TU neatspėjai paukščio vardo
Ir negirdėjai jo nežemiškai
Tamsios giesmės —
O jis po tavo langu
Lesdavo saulėtekio
Grūdus —

Bet kartą
Pačiu vidurmiagiu
Nepažįstamo paukščio sparnų
Ledinis, geliantis gūsis
Užpūtė tavo iliuzijų šviesą —
Išprotėjęs naktis išbučiavo
Gėstančias tavo akis,
Jaunystės patvinusių upe
Sukaustė
Juodas ramybės izas —

Tu išėjai ieškoti
Paslaptingojo paukščio —

2.
Lankau tavo paliktus namus
Pilnus gedulingo graudulio —
Randu tik langus atdarus,
Išbėgusius
Vasarvidžio dangun —
Palangėse graudžiai raudonuoja
Pelargonijos —
(Visa, kas liko iš tavo svajonių) —

Ir vėl visi pavasariai
Sulėkė medžių viršūnėna,
Ir žemės jaunystė
Užsidėgė žiedų žaibais —
O kopėčios,
Kurias tu palikai sode —
Dar tebestovi, atremtos
Į kriaušę, apsirengusią
Raštuotais nėriniais —

Ir gundo kopėčios kilti
Žydrėnė amžino pavasario,
Ieškoti nežinomo paukščio
Žvaigždėtos
Gūžtos —

VORATINKLIS ANT AKMENS

SVETIMOSE skaldyklose
Skaldau akmenis,
O svajonėse regiu
Vaikystės pavasarių veidą —

Būsiu, kaip voratinklis —
(Tyliai galvoju) —
Lėksiu su skubančiais vėjais
Į pienių lanką,
Į žibuoklių šilą —

Ten su rudenio saule
Vėjas įpins mane
Jaunystės kaspinu
Į beržo palaidas
Kasas —

Dabar jau ruduo,
Tėviškės danguje
Skraido mano
Šilkinės svajonės —
Tik gyvenimas
Įgramzdino mane giliau
Į svetimą žemę
Sunkių akmeniu —

tvirtinime „Varpo“ redaktorius „negali sutikti“? —

Užvis blogiausiai tačiau A. Kučys supranta mano mintį, kad reikėtų „žiūrėti nebe į tai, ko Lietuvai trūksta, bet į tai, kuo ji turtinga“. Matyt iš to jis daro išvadą, kad aš siūlas „nutilti apie trūkumus Lietuvoje“. Bet mano intencija ne tokia. Aš čia kėliau klausimą, kas galėtų žadinti mūsų tikėjimą ir viltį šviesesne tėvynės ateitimi. Atsakymas: aišku, ne Lietuvos trūkumai, o jos turtai! Bet kas yra tie Lietuvos turtai, tas Lietuvos turtingumas? Šie ir vėl A. Kučys kažkodėl čia interpretuoti mano žodžius pačia nepalankiausia man prasme.

Visų pirma, jis dar kartą įsivaizduoja dalykus, kurių mano rašiny nėra. Jis tvirtina, kad (antrojo) vedamojo pabaigoje „autorius jau tvirtai apsispyto ties kultūriniais santykiais su pavergtu kraštu“. Bet nei viename, nei kitame vedamajame aš apie jokių kultūrinių santykių su pavergtu kraštu neturiu nė žodelio. Tiesa, esu šia tema ne kartą pasisakęs kitomis progomis, tačiau Kučio „kritikoje“ net ir tu savo pasisakymų nebeatpažįstu. Minėdamas vedamajame aš tik primenu Lietuvos turtingumą, ir sakau, kad tai yra jos kūrinybinio gaivalingumas ir vidinė dvasios stiprybė. Smulkiau tų dalykų ten nebeįsivaizduoju, nes, pirmiausia, jau buvau priėjęs rašiniui skirtos vietos galą, o antra, maniau, kad kiekvienas sąžiningas skaitytojas apytikriai supras, kas čia turėta minty: būtent, visokeriopai ir stebinančiai gyvybinga lietuvių tautos atspira ir rezistencija prieš okupanto vykdomą žmogaus bei tautos niveliaciją. Ką gi kito ir būčiau galėjęs manyti, kalbėdamas apie tai, kas mums ypač kelia tikėjimą ir viltį?

Deja, A. Kučys stengiasi „nesuprasti“ ir iš mano minties net pasitytioti. Paminėjęs mano pasisakymą, kad, pasižiūrėjus į tai, kuo Lietuva turtinga, „mūsų

dažnai randa apytuštes lentynas arba jose esančią menkavertę ar apatišką literatūrą. Lentynose puikuoja išrikiuoti Brežnevo, Mickevičiaus-Kapsuko, Lenino kūrybos tomai, LKP istorijos, LTSR istorijos ir kitokios komunistiniu raugu persunktos knygos“.

Be to bendro turi komunistiniu raugu persunktos knygos su tuo, ką aš pavadinau lietuvių tautos dvasiniais turtais? Aišku, kad okupuoto krašto knygynų lentynose apverstos brežnevais, leniniais ir mickevičiaus-kapsuko kūrybos tomai, LKP istorijos, LTSR istorijos ir kitokios komunistiniu raugu persunktos knygos“.

Be to bendro turi komunistiniu raugu persunktos knygos su tuo, ką aš pavadinau lietuvių tautos dvasiniais turtais? Aišku, kad okupuoto krašto knygynų lentynose apverstos brežnevais, leniniais ir mickevičiaus-kapsuko kūrybos tomai, LKP istorijos, LTSR istorijos ir kitokios komunistiniu raugu persunktos knygos“.

Kur tada jo akyse stovi toji pati pogrindžio spauda, iš kurios jis cituoja? Argi kaip tik jiniai nėra viena to mano minėto Lietuvos kūrinybinio gaivalingumo gražiausių apraškų?

„Tikime mūsų tautos kūrinybiu gaivalingumu, bet, deja, jis sunkiai prasiveržia pro bolševizmo dogmų ir rusišką imperializmą varžtus“, teisinasi A. Kučys. Taip: sunkiai, labai sunkiai, bet vis dėlto prasiveržia. Prasiveržia dažnai nelauktoje ir netikėtose formomis. Bet šiaip ar taip — prasiveržia.(2) O aš apie tai kaip tik ir kalbėjau.

„Knygos kokybė bei jos paklausimas, kas ir šiame elektroniniame amžiuje dar tebėra krašto kultūrinio lygio rodiklis, tai aiškiai parodo“, rašo toliau A. Kučys, ir tada duoda minėtą citatą iš pogrindžio Vytis, pavaizduojančią Lietuvos knygynų apvertimą padėti. Bet — ką tai parodo?

Man toji pati citata sako visiškai kita, negu A. Kučiumi. Ji, mano nuomone, kaip tik liudija ne mūsų krašto kultūrinio lygio žemumą, o jo aukštumą. Jei okupuotos Lietuvos knygą mėgstantių žmonių kultūrinis sąmoningumas būtų menkas, jie iš knygų parduotuvių

Parodos New Yorke

VIDA KRIŠTOLAITYTĖ

Elena Urbaitytė
Phoenix galerijoje

Elenos Urbaitytės skulptūros paroda šį sezoną (1984.X. 23 — XI.9) buvo giedra, šviesi, gaivališka eksperimentinė. Grynas abstraktas, grynos formos, grynas akies pasitenkinimas linijomis, formomis, medžiaga. Paprasta plona skarda (kaip ji sako, „blėka“) buvo karpoma minimaliom formom, įlenkiama apskaičiuotom struktūrinėm linijom ir švelniai nudažoma baltom, pilkom, melsvom, rausvom linuotom spalvom, kartais ant jų uždažant raides EU.

Klausiau Urbaitytės, ar jai daug įtakos padariusi vokiečių Bauhauso funkcionalizmo mokykla. Ji sakė, kad dar Lietuvoje mergaitė būdama matydavo modernios architektūros žurnalų, spausdintų prieškarinėje Vokietijoje. Kažkoks kaimynas architektas, lankydamasis pas jos tėvą, jų atnešdavo. Aplamai, ji nežinanti, iš kur galėjo ta Bauhauso, ar net konstruktivistų įtaka jai ateiti. Nors sakė, kad jai būnant Columbia universitete Bauhaus ten buvo dažnai minimas, bet Cezanno pažūros, išgirstos Freiburgo meno mokykloje, ir Picasso skardinės skulptūros jai yra turėjusios daugiau reikšmės.

Įdomu, kad šios Urbaitytės skulptūros gali būti: a) pakabinamos erdvėje ant stipraus komercinio siūlo, b) pritvirtinamos prie sienos, c) padedamos ant padėklo ar pjedestalo, d) ar net patiesiamos ant žemės — grindų. Tai vis rodo skulptūros galimybių išstudijavimą. O jų trukio šimtmečius nuo to, kai skulptūros buvo pritvirtinamos ant stovų, iki jas pradėta segti prie sienos ar tiesiai dėti ant žemės, įjungiant grindų plokštumą kaip kryptį, matmenį, ar struktūrinį pagrindą.

Elena Urbaitytė, pavadindama naujausias savo skulptūras „Pasiuntiniais“ (Messengers), jautė tarp kūrinių ir savęs tam tikrą mistinį ryšį, erdvės ar astronautikos formų simbolišką. (Gal taip atrodys iš kitų planetų atkeliavusios būtybės). Žiūrėdama į parodoje išstatytus darbus, aš gerėjau iš abstrakto spontaniškumo, formų išradingumą, ne per daug kreipdama dėmesio į „Pasiuntinių“ įvairius numerius, pavadinimus.

Ūbuo keletas nedažytų, gryną formų, kurios labai dominavo minimalumu ir atlikimo grynumu. Pavyzdžiui, skulptūriškai sujungta apskritimas ir kvadratas. Elena Urbaitytė sakė, kad tų formų net nelydė, neklijavo; pernėrė metalą ir tiki (Nežinau, ar jį galima atlenkti ir ištiesi ir namo parsinešt.) Gal ji įgauna tokių jaunatviškų, neužguitų darbo būdų, naudodama vieno universiteto skulptūros patalpas ir metalo lankstymo įrankius.

O gal jaunatviška, eksperimentinė nuotaika Elenai yra automatiškai natūrali. Ji sakė, kad žada grįžti į „tikrą“ tapybą, nes jai jau atsibodo tik „formas, formas, formas“. Sunku tikėti, bet nekantriai lauksime kitų Elenos parodų, ką ji bedarytų.

Paroda vyko New Yorko 57-je gatvėje, labai gerame galerijų rajone, puikiai įrengtoje Phoenix galerijoje, kurią išlaiko apie 30 galerijos narių — dailininkų bei skulptorių. Viena iš jų yra ir Elena Urbaitytė. Reikia sveikinti Eleną už jos neišsenkantį atsidedimą menui.

Elena Urbaitytė, dirbanti prie „Pasiuntinių“ serijos 1984 metais.

Kęstutis Zapkus
John Weber
galerijoje

Lapkričio mėnesį vykusioje Kęstučio Zapkaus parodoje išryškėjo naujesnis jo tapybos vystymosi bruožas — tai įjungimas realistinių detalių, atpažįstamų daiktų, nutapytų drobėje. Zapkaus tapyba ir toliau yra abstrakti (kaip visų tapyba visuomet yra abstrakti — juk gyvo daikto niekas niekuomet drobėje nesutveria). Iš karto jo tapyboje to atpažįstamų daiktų įjungimo, nors ir mažu mastu, nematyti. Matyti spalvų ir ritmų abstraktas, kartais užimantis visą sieną. Bet nutapytas dviejų colių dydžio skausme šaukiantis raudonas veidas atveria metrus abstrakto (spalvų ir ritmų kunkuliuojančią „tuštumą“), lyg maža granatėle minų lauke, ar šiuo atveju, 14 pėdų ilgio drobėje. Tokių vaizdinių, akims bei smegenims įmetamų granatėlių yra kiekviename paveiksle.

Paveikslų tema — „Karo vaikai“. Atpažįstami daiktai: vaiku žaislai — kaladėlės, kareivėliai, mediniai arkliai; sužeisti kareiviai, tankai, laivai, šautuvai, lektuvai danguje, vaikas parke ant sūpynių, lėlės, žmonių voros, grūdėmis. Parodos informaciniam lape galerija praneša, kad tema „Karo vaikai“ Zapkaus tapyboje paskatino to paties vardo dokumentinę knygą, parašytą Roger Rosenblatt, kuris įvairiose šių dienų pasaulio vietose užfiksavo, kaip „maži karai“ yra pergyvenami vaikų. Taip pat daug įtakos Zapkaus tapybai turėjusi Gustav Mahler muzika, ypač „Kindertoten Lieder“ — dainos mirusiems vaikams. Ko galerijos informacinis lapas nepasako, tai kad visa tai karūnavo Zapkaus patėvio ir motinos mirtys poros mėnesių laikotarpiu per vienerius metus. (Visai neseniai, kalbant su Zapku, jis pasakė: „Vida, tu sakai, kad tau liūdna, jog mirė Benius Prapuolenis. Man irgi liūdna, kad tūkstantiai vaikų miršta Afrikoje. Skausmas siekia visą pasaulį, toliau net už mūsų artimuosius. Be to, jis buvo ir mano draugas... Ačiū už labai, labai liūdną žinią.“)

• Marijus Blynas. LIETUVOS REIKALAIŠ. Kultūrinių, istorinių, politinių straipsnių rinkinys. Kęstučio Jeronimo Butkaus fondas, 1984. 144 psl.

Prieš karus pasisakančiose parodose Zapkus dalyvauja nebe pirmą kartą. Įėjus į galeriją juodu griausmu trenkia tamsi 14 pėdų ilgio, visą sieną užimanti drobė „Lamentation/Elegy“ — Rauda. Paveikslu nuotaika — tai žemių, skelveldrų masė, greitai krintanti, traukianti į milžinišką kapa, budugnę — su vaikų žaislais, lektuvėliais, karo laivais, šautuvais, skelveldromis — siurbte siurbtama į prarają, į budugnę, į gilų kapa. Kažkodėl mintin ateina Michelangelo pasmerkietį — krentantys vidun Zapkaus raudos drobėje. (O, būtų gera turėti daug Motinų ir jas visas mylėti, ir jas visas išgyventi, jei jos padeda sukurti tokius paveikslus.)

Parodoje išstatyti paveikslai, tapyti prieš šeimos narių mirtis, yra ryškiai kitokio pobūdžio — saunantys į viršų, ne krentantys į budugnę. Visa tai atlika techniškai kompozicijų struktūra. Šioje parodoje buvo rodoma tapyba, keli spalvoti piešiniai ir spalvota grafika. Vienintelio grafikos darbo detalė — vaikai tarp griuvėlių buvo tokia mažytė, jog iš pradžių jos nepajėgiau rasti kūrinyje.

Apie šią parodą rašė daug skaitytojų turintis kultūros žurnalas *New York* 1984 m. lapkričio mėn. 26 d. laidoje. Žurnalas mini, kad Zapkus yra gimęs Lietuvoje ir kad jo tėvas žuvo laisvės kovotojo mirtimi. Įskeliamas Zapkaus tapybos intelektualiskumas.

John Weber galerijos savininkas vienu laiku yra buvęs New Yorko Metropolitan muziejaus kuratorium. Galerijoje pastebėjau, kaip vienas džentelmenas klausė sekretorės, ar jis negalėtų palikti paveikslų skaidrių galerijos peržiūrai. Jam tuoj buvo atsakyta, kad galerija nieiško, nesizvalgo naujų dailininkų. Ar tai reiškia, kad kelias į šią galeriją yra uždaras? Atsakymo nėra. Bet Kęstučio Zapkaus paroda šioje galerijoje vyko ir 1982 metais.

Kęstutis Zapkus

Apie gėlę, kuri ir naktį žydi

(Atkelta iš 3 psl.)

neišdintų nieko nenusipirkę; jei komunistinis raugas jau būtų pavergęs jų skonį, jie Brežnevo, Micevičiaus-Kapsuko, Lenino, LKP ir LTSR istorijos tomus neštųsi namo glėbiais.

A. Kučys mini knygos kokybę bei jos paklausą; aš prie analizės pridėčiau taip pat ir jos pasiūlą. Ne tik iš pagrindžio spaudos, bet ir iš ten nuvykusių išėjusių lietuvių išpūdžių ir iš pas mus atvykusiųjų Lietuvos žmonių pasakojimų nuolatos susidaro tas pats vaizdas: okupuotoje Lietuvoje leidžiamų kokybiškai gerų knygų pasiūla toli gražu nepatenkina Lietuvos gyventojų paklausos. Ką tai reiškia? Pasiūla, atsiminkime, yra toji lygties pusė, kuri kaip tik labiausiai veržiama bolsėvikiškų dogmų ir rusifikacijos vartų, o paklausa arba pareikalavimas yra tai, kas išreiškia žmonių tikruosius norus, kas rodo jų širdį. Jei tad pasiūla nepatenkina paklausos, argi tai ne ženklas, jog tenykščiai mūsų žmonės tebėra išlaikę autentišką kultūrinį vertybių pajautimą?

Si tikrosios kokybės samonė prasiveržia netgi ir į pasiūlos sritį, nors tai prakaito, asarų ir kraujo kelias. Bet tuo keliu mūsų samoningieji lietuviai stumiasi pirmyn jau per 40 su viršum okupacijos metų. Rezultatai? Tik vienas pavyzdys: Didysis lietuvių kalbos žodynas, kurio tryliką lig šiol pasirodžiusių daugiau nei po 1,000 puslapių tomų tikrai yra perėję kryžiaus kelius, o būsimeji jais dar tebežengia. Bet... zengia. Antras pavyzdys: literatūros klasikų (Donelaišis, Daukantas, Pietaris, Maironis, Zemaitė, Vaižgantas Krėvė) kūrybos tomai, tiesa, ne pilni, ne visai tokie, kokius „mes“ išleistume, bet vis dėlto... Trečias: mokslo veikalai, etnografinės studijos, net ir istorinės apybraižos, kuriose pradedama privalomis stabu duoklės klodus vis tiek prasišviečia nuostabi Lietuvos senovė. Keturias: archeologinės ekspedicijos, architektūrinių paminklų restauracija, Čiurlionio „rehabilitacija“, dailės ir muzikos gyvenimo apraškos, ne vienu atveju galinčios atlaikyti net vakarietiškos kritikos standartus. Iš kieno įgytų visą tai gema? Ar tai nėra pačios lietuvių tautos pasiryžimo išaugoti savo kultūrinį palikimą išraiška? Argi Varpo redaktorius mano, kad brežnevams, andropovams, čerčenoms ir gorbaciovams taip jau labai rūpi Čiurlionis, Maironis ir Vaižgantas *Pragieduliai*? Ne — yra mūsų šalyje tie, kurie kovai už tuos dalykus skiria savo gyvenimą, gi faktas, kad Lietuvos kultūrinis palikimas nors ir sunkiausios priespaudos sąlygomis tebėra — egzistencijos neišmintas — ir ne tik neištrintas, bet dargi toliau plėtojamas — kaip tik ir liudija ne ką kita, o tą „hidriškąjį“ mūsų tautos atsparumą, kurį žadina jau V. Kudirkas(3) ir kuris mums, išeivijoje gyvenantiems, negali nebūti įkvepiantis pavyzdžiu ir stiprinančios vilties šaltiniu.

Aišku, žvilgnis tik į okupuoto krašto valstybinių knygynų lentynas paprastai to neparodo. Tačiau A. Kučys turėtų žinoti, kad, kai Lietuvoje išėina nors kiek geresnė knyga, ji būna tuojot išgraibstoma per pirmąsias kelias dienas, o kartais net ir prieš oficialų jos pasirodymą. Mūsų žmonės tėvynę moka atskirti grūdus nuo pelų, jie įdėmiai seka tautos gerbiamųjų autorių brandinamus užmojus, ir kai tik

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

Su nei vienu šių teiginių negalėtum sutikti. Pirmiausia, ir vėl kartojau: nei aš, nei kiti trys A. Kučio pasirinktieji taikiniai (dr. Remeikis, dr. Skrupskelis ir dr. Sužiedėlis) niekada nesame siūle dėl ko nors „atsisakyti nuo laisvės Lietuvos siekimo“. Antra, visuomet išpėjau ir dar kartą išpėjau skirti tai, kas mums iš ten siunčiama tik „kultūros vardu“, nuo to, kas ten sukurtas autentiškai kokybiško ir savito (o kad tokių dalykų ten sukuriama, tą, nors ir atzagaria ranka, pripažįsta ir pats A. Kučys). Trečia, jeigu, Dieve duok, „kažin kaip plačiai būtų iš abiejų pusių atidaryta uždanga“, tai, mano manymu, būtųame atsiderėjau ir Lietuvos laisvės išvakarėse, nes geležinę uždangą nuo plačiausiai atvėrus, tos uždangos nebėliktų, o tai jau reikštų faktinį sovietų imperijos galą. Keturta, jei be laisvės prinkinti kultūros vaisiai nebūtų laisviems žmonėms tautinės gyvybės eliksiyras, tai, pavyzdžiui, laisvėje gyvenantiems rusams nieko neturėtų reikšti

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

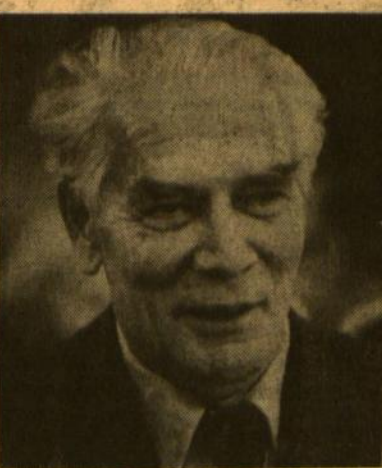
neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

Aleksis Rannit, estų poetas, meno istorikas, literatūros kritikas, didelis lietuvių draugas, savo gausiais straipsniais pasauliniuose meno žurnaluose padėjęs išgarsinti M. K. Čiurlionį, mirė New Haven, Conn., kur jis dirbo Yale universitete. Paskutinis jo veikalas — monografija „Mikalojus Konstantinas Čiurlionis: Lithuanian Visionary Painter“ buvo išleistas Lithuanian Library Press 1984 m. gale.

Gogolis, Dostojevskis, Tolstojas ar Čechovas, o mums — Kudirkas ar *Pavasario balsų* Maironis, nes visi jie savo kūrybos vaisius prinkino anaipol ne laisvėje (nebent „laisvė“ vadintume charistinę priespaudą). Aplamai, daugumos pasaulio tautų kultūra per beveik visą jų istoriją noko kaip tik nelaisvės sąlygomis, nes politinė laisvė, be kelių ant prūsų suskaičiuojamų išimčių, atsirado istorijoje tik palyginus neseniai ir tai dar nesėjo pasiekti pasaulio tautų daugumos.

Tiesa, vergija vergijai nelygi, ir komunistinis totalizmas neturi istorijoje precedentų. Bet lyg tyčia tokioje brepedcentinėje vergovėje prinko Solženicino *Gulago archipelagas*, davęs impulsą ne tik pavergtųjų tautų atšovams, bet ir tokiai laisvėje gyvenančiai prancūzų tautai: dabartiniai jaunieji prancūzų intelektualai be perstojo pabrėžia, kokios lemiamos įtakos jiems — o per juos ir visai Prancūzijos politinei kultūrai — yra padarę tiek Solženicino konkretūs atidengimai apie bolsėvikinę revoliucijos maršą ir pragarą, tiek jo platesni samprotavimai apie pasaulio likimą Vakarų-Rytų sankirčio akivaizdoje. Su Solženicino pagalba ne tik Prancūzijos akademinei elitai, bet ir jos masės pagaliau atsikratė jas per visą 20 a. kankinusio tikėjimo į „socialistines revoliuciją“, dėl ko ir tos šalies visada akiai promaskvėnų kompartija neteko savo dūmų neseniai turto didžiulio vaidinimo svorio ir prestižo, o pats Mitterando vadovaujama socialistų partija tapo pačiu antisovietiškausia kairiųjų sąjūdžių viso Vakarų Europoje. (Beje, anksčiau minėtasis J. F. Revel kaip tik yra vienas iš franų žemėje išdygusių Solženicino „vaikų“.)

Niekuomet nesutikčiau, kad ir mūsųji vergovę prinkintą *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kroniką* bei visa kita pogrindžio spauda nėra mums, išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras. Gal A. Kučys teisintis, kad tai ne „kultūra“. Bet aš savo jam užklusiam rašinyje kalbėjau ne tik apie siaurą supratą „kultūra“ (to žodžio, savo tezes formuluodamas, išvis nepavartojau), o apie ją bei visas kitas dvasinio aktyvumo formas apimantį tautos kūrybinį gaivalingumą. Bet galime dar kartą prisiminti dabartines vergovės sąlygomis pribrandintą kultūrą (siauresniaja prasme), ir ne tik pogrindinę. Nebūčiau toks drąsus teigti, kad išeivijos skaitytojams nieko tautinės gyvybės palaikymo prasme negalėtų suteikti J. Degutytės, J. Vaičiūnaitės, S. Gedos ar M. Martinaičio eilėraščiai, J. Apučio, J. Mikėlinsko, R. Granausko, R. Klimo ar S. T. Kondroto apsakymai bei romanai, J. Grušo, K. Sajos ar J. Glinskio dramos, o dailės mėgėjams — pvz., beveik visa naujoji Lietuvos grafika. O ką jau besakytų apie leidinius, papildančius mums liuanistinį žinyną, — pradedant nuo tų, kurių pagalba būtųame atsiderėjau ir Lietuvos laisvės išvakarėse, nes geležinę uždangą nuo plačiausiai atvėrus, tos uždangos nebėliktų, o tai jau reikštų faktinį sovietų imperijos galą. Keturta, jei be laisvės prinkinti kultūros vaisiai nebūtų laisviems žmonėms tautinės gyvybės eliksiyras, tai, pavyzdžiui, laisvėje gyvenantiems rusams nieko neturėtų reikšti

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

neįrašyti, o mums — išeiviams, tautinės gyvybės eliksiyras.“

Chicagos teatruose

Čechovo

„Trys seserys“

Pasaulinio garso rusų rašytojas Antanas Čechovas mirė prieš 80 metų (1904), bet jo kūriniai tebėra gyvi kaip bibliotekose, taip ir scenoje. Chicagoje jo drama „Trys seserys“ pastatė Steppenwolf teatras (2851 N. Halsted). Čechovo senelis buvo baudiavininkas, tėvas — krautvininkas, todėl ir pats autorius savo kūriniuose vaizduoja ne aristokratiškos, o paprastesnių asmenų gyvenimą. Jo dramose, kaip ir apysakose, ryškūs simbolizmo bruožai, daugiau žodinio vaizdavimo, kaip veiksmo. Bet iš profesijos buvęs gydytojas, o gyvenime kankintas džiavos, nuo kurios ir mirė, jis turėjo neeilinį žmogaus psichologijos pažinimą. Jo dramos — stilyje stilyje Stanislavskio vadovaujamas Maskvos teatras, o „Tris seserys“ — lietuvių kalba yra išvertęs B. Sruoga.

Šioje dramoje vaizduojamas romantiškas gyvenimas trijų provincijos mieste nuo centro izoliuotų seserų, jų ilgesio dienos, pilkas likimas Rusijos kaime ir jų nenumaldomas ilgesys patekti į jų supratimu, šviesų sostinės Maskvos gyvenimą. Ši drama ir anglų kalba naujai išversta Lanford Wilson, kuris specialiai tam reikalui mokėsi rusų kalbos ir už savo pasitaravimus teatrui yra laimėjęs Pulitzer premiją.

Scenoje pasirodo 15 aktorių, stiprių savo vaidmenyse. Iš jų keli reikškesi televizijoje: Joan Allen, Joe Ponazecki, Molly Regan, Režisierius Austin Pendleton yra vaidinę filmuose.

Drama išryškina nemažai rusų charakterio bruožų, tik neįprastai ilga — per 3 val.

J. Pr.

Tačiau tai visi nereiškia, kad mes, išeiviai, dėl to turėtume su taja naktim apsiprasti, ar nuslopinti savyje dienos ilgesį, ar apiešti savo pastangas tą dieną šviesą kuo greičiau priartinti. Bet nuo mūsų vieny pastangų čia toli gražu ne viskas pareina. Jei pareitų, Lietuvai seniai jau būtų sugrįžusi laisvės aušra. Ko gi trūksta? Didžioji kliūtis čia yra ne tik mūsų prieš fizines jėgas persvarata ir beatodairiškas brutalumas, bet ir mūsų draugų, demokratinį pasaulio valstybių, chroniškieji protų ir valios defektai: nesugebėjimas sovietinio imperiavimo kėslų reikiama įvertinti bei beturėjimas ryžto tiems kėslams nuosekliai ir veiksmingai pasipriešinti. Kol mūsų draugai Lietuvos laisvės kovai teiks tik tokios paramos: kokios jie teikia Afganistanui (dar prieš 6 metus buvusiam nepriklausomumui — ir per visą tą laiką atkakliausiai už savo laisvę kovojusiam ir desperatiškiausiai pagalbos šaukusiui!), tol mes negalim visų savo vilčių sudėti į tų draugų pažadus ir pareikšimus, nors ir idealiausiai suformuluotus, nors ir kilniausiai skambančius. Tai kas mums belieka? Ogi labai daug: mūsų pačių valia. Tik nuo mūsų vieny priklausoma, ar ją išlaikysime, ar pamesime. Bet valios jėga reikalinga proto šviesos, šiaip ji teliktų aklu užsispyrimu. Kad mūsų užsispyrimas nėra aklas, man liudija anas švėytėjimas, sklindantis nuo Nemuno krantų, nors dangus virš jų ir būtų tamsus.

ISNASOS

1 Iš tikrųjų, dėti kone lygybės ženklą tarp to, kas išrikuota (ir dulksta) Lietuvos knygų parduotuvių lentynose, ir to, kas teisėtai vadintina „lietuvių tautos kūrybinio gaivalingumu“, labiau priitiktų (ir pritrinkal) kokiame nors komisarui, negu Varpo redaktoriumi.

2 Būdingų pavyzdžių pateikia Tomas Venclova puikiame savo straipsnyje „Atsparumo metai“ (*Lietuva pasaulyje*, Chicago, 1981).

3 „Lietuva mano! priešui ant tavęs įnirtus/Privaliai hidra tapti ta, kuriai nukirtus/Galva, tuoj kelios galvos vietos jos išdygsta./Išlikti, tik į hidrą gyvumo pavirtus./Nors priešas nestygs!“

4 Visa kompartijos istorija iškreivėta „oficialiosios linijos“ staisiais, drastiškais posūkiais tiek kultūrinii, tiek ir politinių reikšinių atžvilgiu. Kas vakar buvo pasmerkta, šiandien gali būti išlaupsinta, ir *vice versa*; ir niekas nežino, kaip dar bus rytu. Dėl to sveriant bet koki sovietiniam kontekste pasiekiusį dalyką, reikia stengtis jį vertinti kuo daugiau iš esmės, o mažiau pagal tai, kaip tuo metu jį reaguoją partiniai sluoksniai.

Iš serijos „Karo vaikai“